

Індивідуалізацію навчальних завдань, що дозволяє знизити ризик використання готових робіт та сприяє розвитку оригінального мислення.

Поєднання цих заходів дозволяє створити систему, яка підвищує рівень академічної доброчесності та сприяє розвитку високоякісних наукових досліджень у вищих навчальних закладах.

Запобігання плагіату у наукових роботах студентів і викладачів потребує комплексного підходу, що включає освітні програми, використання технологічних інструментів та впровадження чітких правових норм і санкцій. Ці заходи сприятимуть підвищенню рівня академічної доброчесності та якості наукових досліджень у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Н. І. Технологічні інновації в боротьбі з академічною недоброчесністю: міжнародний досвід. – Львів: Наукова думка, 2021. – 135 с.
2. Григор'єва О. Ю. Проблеми академічної доброчесності у вищих навчальних закладах. – Київ: Науковий вісник, 2020. – 150 с.
3. Ковальчук Т. О. Формування культури академічної доброчесності серед студентів. – Одеса: Видавництво «Освітні перспективи», 2022. – 110 с.
4. Ковальчук Т. О., Бондаренко Н. І. Академічна доброчесність: освітні стратегії та технологічні рішення. – Київ: Видавництво «Інтелектуальний простір», 2023. – 145 с.
5. Ярмолюк В. А. Академічна доброчесність: роль керівництва університетів у забезпеченні прозорості наукових досліджень. – Харків: Освіта і наука, 2021. – 120 с.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

Стрельніков В. Ю.

Актуальність проблеми розвитку професійної компетентності учителя обумовлена змінами у системі освіти, зокрема через підвищення вимог до його особистісно-професійних якостей. Професійна компетентність є основою для успішного виконання професійної діяльності та розвитку особистості учителя, оскільки забезпечує високий рівень фахової підготовки та здатність ефективно адаптуватися до освітніх інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, проведених у наших розвідках [10; 18–19], працях Л. Лебедик [2–15], а також аналіз педагогічної спадщини Г. Ващенка [1], Г. Сковороди [3; 9; 17; 18], В. Сухомлинського [20–22], В. Шрамля (W. Schraml) [23], Р. і А. Тауш (R. Tausch, A. Tausch) [24] та ін. дає підстави стверджувати, що методологічні питання і прикладні завдання розвитку професійної компетентності учителя складають одну з центральних проблем сучасних психолого-педагогічних наук.

Мета дослідження – характеристика рівнів особистісно-професійного розвитку вчителя за вектором «Професійна компетентність».

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо із загальної характеристики центрального вектору особистісно-професійного розвитку вчителя «Професійна компетентність». Він вказує на процес формування комплексу професійно значимих якостей, які обумовлюють цілісну структуру й особливості професійної діяльності. Усвідомлення професійної ролі, осмислення можливих професійних рішень та їх наслідків, узагальнення своєї професійної діяльності й прогнозування її перспектив, здатність до самоконтролю та самовдосконалення утворюють вихідну базу для проєктування особистісно-професійного розвитку.

У професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» виділені 5 основних трудових функцій, до кожної з яких належать декілька компетентностей (всього згруповано 12 компетентностей, які складають один вектор у нашій концепції – «Професійну компетентність»): 1) трудова функція «А. Навчання здобувачів освіти предметів (інтегрованих курсів)», до якої входять такі компетентності: мовно-комунікативна (А1), предметно-методична (А2), інформаційно-цифрова (А3); 2) трудова функція «Б. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу»: психологічна (Б1), емоційно-етична (Б2) і компетентність педагогічного партнерства (Б3); 3) трудова функція «В. Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища»: інклюзивна (В1) і здоров'язбережувальна компетентність (В2); 4) трудова функція «Г. Проведення освітнього процесу»: прогностична (Г1), організаційна (Г2), оцінювально-аналітична (Г3) компетентності; 5) трудова функція «Д. Безперервний професійний розвиток» становить одну компетентність – здатність до навчання впродовж життя (Д1) [16]. Фактично трудові функції розширюють розуміння сутності вектору «Професійна компетентність». Однак, окрім трудових функцій і компетентностей, об'єктом розвитку професійної компетентності вчителя є інтегральні характеристики особистості: емоційна і поведінкова гнучкість, Я-концепція, якості, необхідні для професії вчителя [19, с. 117–118].

Проєкт розвитку вчителя, який апробується у Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, має п'ять рівнів: майже не особистісний рівень, егоцентричний, групоцентричний, гуманістичний і духовний. Учитель, який перебуває на тому чи іншому рівні розвитку, володіє всіма вже привласненими рівнями, але важливим є не засвоєння максимальної кількості рівнів, а домінування вищих із них. Не кожен вчитель досягає максимальних висот гуманістичного і духовного рівня.

Першим, «нульовим» рівнем розвитку вчителя є *майже не особистісний рівень*. До його характеристики підходять й інші класифікації типів особистостей, які знаходимо у психолого-педагогічній літературі: недопустимий, депресивний у В. Шрамля (Schraml W.) [23, с. 210–214], патерналістський («патерналізмом» також часто називають дії або ставлення до людини, спрямовані проти її волі, у вигляді опіки, піклування з боку

деякого «авторитету») у Х. Еблі [19, с. 119] та ін.

Для нього є характерними: низька впевненість у собі; схильність до стереотипного, формального мислення; догматичний стиль педагогічної діяльності на примітивному рівні, заснованої на запитаннях, що вимагають однозначної відповіді, на засвоєнні фактів лише з метою їхнього запам'ятання; намагання уникати дискусій, варіативних виборів і альтернатив у процесі педагогічної діяльності; наявність негативних особистісно-професійних якостей, як несправедливість у взаєминах з учнями, необґрунтованість вимог до них, агресивність чи безхарактерність, непослідовність; відчуття особистої і професійної неадекватності; екстремальні установки і уявлення щодо себе породжують у вчителя й екстремальні форми поведінки – від агресивних і ворожих до пасивних, від неприйняття думок і ідей дітей і колег до звички піддаватися впливу.

Егоцентричний рівень має певну його подібність зі згадуваними у психолого-педагогічних дослідженнях «нарцистичним» у В. Шрамля (Schraml W.) [23, с. 210-214], «тираном» у Х. Еблі, адаптаційним у Д. Холланда [19, с. 120] та ін.

У вчителя можна інколи бачити зовні демонстровані високі професійні якості, які є маніпуляцією з властивою їй обманом і цинізмом. Здебільшого вчителю егоцентричного рівня властива адаптивна поведінка, у його самосвідомості домінує тенденція до підкорення професійної діяльності зовнішнім обставинам у вигляді виконання вимог, правил, норм, рекомендацій. Відбуваються процеси пристосування чи підпорядкування середовища й дітей інтересам учителя.

Егоцентристу властиві негативні професійні установки, які здатні згубно впливати на дітей: негативно реагувати на тих, хто його не любить; використовувати будь-яку можливість створення для дітей труднощів, адже це не дає розслабитись; стимулювати учнів до навчальної роботи, викликаючи в них почуття провини за свої похибки; будувати діяльність на основі конкурентної боротьби; передбачати ймовірність не завжди чесної поведінки дітей; прагнути до встановлення жорсткої дисципліни.

Групоцентричний рівень є схожим на «большевицький» у Г. Ващенко [1], соціальний у Д. Холланда, «громадянський» у В. Лемана, соціально-психологічний у Е. Фовінкель [19, с. 122] та ін.

Учителю властиві: спрямованість на роботу щодо згуртування класу, школи чи трудового колективу, де він працює; почуття належності до свого народу, малої і великої Батьківщини, активна громадянська позиція; успішна соціалізація; стійкі тенденції реагування, які є суб'єктивними передумовами професіоналізму; ентузіазм; відповідальність; учитель переважно пристосовує свої індивідуальні особливості і можливості до потреб професійного середовища й існує за рахунок досягнень минулого (експлуатації стереотипів, канонізації, універсалізації свого досвіду). Звідси можуть виникати передумови для зниження професійної активності й розвитку, неприйняття різних новацій, використання свого становища для

тиску на дітей.

Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [16] переконливо показує, що державні й суспільні вимоги до результативності праці учителя роблять пріоритетним саме групоцентричний рівень з його професійним стилем, орієнтацією перш за все на зміст діяльності, на відповідність її результатів державним стандартам.

Гуманістичний рівень у педагогічних дослідженнях називається ще інтелектуальним у Д. Холланда [19, с. 123], «творчим», «дослідницьким» «винахідницьким» у А. Тауш, Р. Тауш (Tausch R., Tausch A.) [24, с. 374–398], у В. Сухомлинського такий учитель є «справжнім вихователем», який віддає дітям своє серце [20–22].

Характеризується здатністю учителя вийти за межі повсякденної практики, побачити свою працю в цілому і зробити її предметом практичного перетворення. Усвідомлення вчителем своїх потенційних можливостей, перспектив особистісного і професійного росту підштовхує його до постійного експериментування, що розглядається як пошук, творчість, можливість вибору. Вирішальним елементом розвитку вчителя є необхідність робити вибір: відчувати свободу, з одного боку, і відповідальність за все, що відбувається і відбудеться, – з іншого. Такий учитель добре знає вимоги своєї професії, працює творчо, з ентузіазмом; справедливий; впроваджує нові, авторські напрямки роботи; має унікальну комбінацію особистісно-професійних якостей та позитивну Я-концепцію. Серед якостей особистості гуманістичного рівня виділяються такі: відповідальне ставлення до роботи, систематичність, творча уява й ентузіазм (Д. Райанс); емоційна стабільність, особистісна зрілість і соціальна відповідальність (Н. Боуерс та Р. Соур); прагнення до максимальної гнучкості; душевне тепло, товарицькість, здатність до емпатії – розуміння почуттів учнів, готовність відгукнутись на їхні потреби; вміння надавати професійній діяльності особистісного забарвлення; установка на створення позитивних стимулів для сприйняття себе дітьми; володіння стилем неформального, теплого спілкування з учнями; емоційна врівноваженість, упевненість у собі, життєрадісність (Р. Бернс); здатність вирішувати різні життєві проблеми, долати труднощі, відчуття своєї потрібності учням, упевненість, що вони його розуміють, а його вміння, цінності й судження мають певну вагу (Дж. Лембо) [19, с. 124].

Учителі гуманістичного рівня культивують теплі, емоційно забарвлені взаємини з дітьми, які щиро їм симпатизують. За будь-яких, навіть несприятливих, обставин вони володіють ситуацією, вміють зняти напруження, уникнути неприємних наслідків. Особливостями сприйняття оточуючих людей вчителями-гуманістами є такі: внутрішній, психологічний аспект справи для них важливіший зовнішнього; намагаються зрозуміти точку зору дітей, а потім діють на підставі цього розуміння; довіряють їм і вважають їх здатними адекватно вирішувати свої життєві проблеми; очікують від учнів дружнього, а не ворожого ставлення; дитина для них – особистість, що має власну гідність (А. Комбс); вони сприймають учнів та їх

поведінку через загальну установку на доброзичливість. Діти оцінюються такими вчителями швидше як здатні, ніж нездатні; товариські, ніж ворожі; гідні поваги, ніж такі, що їй не заслуговують; більш схильні співробітничати, ніж «вставляти палиці в колеса»; вважають, що на дітей можна покластися (Б.Кларк) [19, с. 125].

Духовний рівень має у психолого-педагогічній літературі такі аналогічні назви, як: християнський – у Г. Ващенко [1], «наставник» – у Г. Сковороди [17, с. 35], духовно-філософський – у В. Лемана, майстер, який виховує послідовників у Х. Еблі, релігійний у Е. Шпрангера [19, с. 125] та ін.

На духовному рівні утворюється єдність учителя з дітьми, яка базується на взаєминах любові; учитель відданий професії як вищому смислу свого життя, йому властива надзвичайна особистісна захопленість своєю професією; «початок всього і смак є любов. Як їжа, так і наука (освіта) не справжня від нелюба» (Г. Сковорода) [17, с. 35].

Висновки. Розвиток професійної компетентності є необхідною умовою ефективного особистісно-професійного зростання вчителя. В умовах сучасної освіти компетентний учитель здатний не тільки передавати знання, а й активно формувати навички критичного мислення, розвивати креативність і сприяти всебічному розвитку своїх учнів. Визначення змісту й структури особистісно-професійного розвитку вчителя є значимою практичною і науковою проблемою для підвищення кваліфікації у закладі неперервної освіти, необхідним є вироблення проектів означеного розвитку вчителя та технології ефективного управління цим процесом.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді, батьків. 3-є вид. Т.1. Полтава: Редакція газети «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
2. Лебедик Л. Вимірники педагогічної компетентності викладачів закладів вищої і передвищої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 1 (190). С. 29–33. URL : <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/194075>
3. Лебедик Л. В. Григорій Сковорода – джерело розвитку професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти. *Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора* : колект. наук. монографія / за заг. та наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик; редколегія : В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава; Київ: ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 542 с. С. 162–175. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1>
4. Лебедик Л. В. Компоненти структури педагогічної компетентності магістра економіки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 46. С. 77–82.
5. Лебедик Л. Компоненти моделі професійної компетентності викладача вищої школи як основа для моніторингу якості системи його

підготовки. *Дидаскал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12-13 листоп. 2019 р. Полтава, 2020. № 20. С. 35–38. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/13637>

6. Лебедик Л. В. Методологічні основи формування компонентів професійної компетентності науково-педагогічних працівників. *Зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-метод. конф. «Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу»*, 13-15 квіт. 2022 р. Одеса : Одеська національна академія харчових технологій, 2022. 528 с. С. 486–489. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/18901>

7. Лебедик Л. Модель педагогічної компетентності майбутніх магістрів економіки в контексті компетентнісного підходу. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти* : зб. наук. пр. Суми: КЗ СОІППО, 2019.

8. Лебедик Л. В. Підготовка магістрів із соціальної роботи на основі компетентнісного підходу. *Дидаскал* : часопис. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. № 21. 366 с. С. 16–18.

9. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти на основі педагогічних поглядів Григорія Сковороди. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди* : колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 360 с. С. 89–97. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/21147>

10. Лебедик Л., Стрельников В. Розвиток особистісно-професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: збірник наукових статей / За заг. ред. Г. Л. Єфремової. Суми, 2021. 656 с. С. 572–579.

11. Лебедик Л. В. Управління якістю здоров'язбережувального середовища в закладах освіти територіальних громад. *Проблеми, досвід та вдосконалення методичної роботи у закладах освіти* : матеріали Усеукр. наук.-практ. конф. (24 листоп. 2021 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2021. 455 с. С. 274–280.

12. Лебедик Л. В. Формування професійної компетентності магістрів педагогіки вищої школи. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 28. Т. 1. 460 с. С. 180–185.

13. Лебедик Л. В. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів для закладів позашкільної освіти. *Лише той Учитель, хто живе*

так, як навчає : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю, присвяченої Всесвітньому дню філософії (Полтава, 17 листоп. 2022 р.) / уклад. : Л. Литвинюк, М. Чиркова. Полтава : ПАНУ, 2023. 298 с. С. 240–244. URL: <http://pano.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>

14.Лебедик Л. В. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти у сучасних формах організації навчання. *Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Кропивницький, 19 берез. 2024 р.) / За заг. ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький : ПП «Поліум», 2024. 290 с. С. 238–242.

15.Лебедик Л. В. Шляхи розвитку професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 трав. 2023 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колег. : Н. М'якушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПІЕП, 2023. 430 с. С. 80–83. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/22124>

16.Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf

17.Сковорода Г. С. Повне зібрання творів. У 2-х томах. Т. 1. К. : Наукова думка, 1973. 511 с.

18.Стрельніков В. Ю. Застосування творчої спадщини Григорія Сковороди для розвитку творчого потенціалу педагогічних працівників у системі неперервної освіти. *Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 2 – 4 груд. 2022 р.) / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава, 2022. 268 с. С. 110–113.

19.Стрельніков В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с.

20.Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Київ : Рад. школа, 1971. 208 с.

21.Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Київ : Рад. школа, 1970. 288 с.

22.Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Рад. школа, 1988. 310 с.

23.Schraml W. Einführung in die Tiefenpsychologie für Padagogen und Padagogen und Sozialpadagogen. Stuttgart : Klett, 1970. P. 210-214.

24.Tausch R., Tausch A. Erziehungspsychologie. Göttingen : Hogrefe, 1977. P. 374-398.